

This is a self-archived version of an original article. This version may differ from the original in pagination and typographic details.

Author(s): Kauppinen, Merja; Saario, Johanna; Huhta, Ari; Keränen, Anna; Luukka, Minna-Riitta; Pöyhönen, Sari; Taalas, Peppi; Tarnanen, Mirja

Title: Kielten oppikirjat tekstimaailmaan ja -toimintaan sosiaalistajina

Year: 2008

Version: Published version

Copyright: © Kirjoittaja(t) ja Suomen soveltavan kielitieteen yhdistys ry

Rights: In Copyright

Rights url: <http://rightsstatements.org/page/InC/1.0/?language=en>

Please cite the original version:

Kauppinen, M., Saario, J., Huhta, A., Keränen, A., Luukka, M.-R., Pöyhönen, S., Taalas, P., & Tarnanen, M. (2008). Kielten oppikirjat tekstimaailmaan ja -toimintaan sosiaalistajina. In M. Garant, I. Helin, & H. Yli-Jokipii (Eds.), *Kieli ja globalisaatio* (pp. 201-234). Suomen soveltavan kielitieteen yhdistys ry. Suomen soveltavan kielitieteen yhdistyksen julkaisu, 66.
<https://journal.fi/afinlavk/article/view/59991>

Kielten oppikirjat tekstimaailmaan ja -toimintaan sosiaalistajina

**Merja Kauppinen, Johanna Saario, Ari Huhta,
Anna Keränen, Minna-Riitta Luukka, Sari Pöyhönen,
Peppi Taalas & Mirja Tarnanen**

Jyväskylän yliopisto

In this article we explore the types of language and textual worlds that school language study books represent, and socialize 9th grade pupils into. In our analysis we concentrate on the most frequently used study books in mother tongue and foreign language teaching in the Finnish 9th grade. The results indicate that the textual repertoire of the study books is very much school-oriented and barely includes any aspects of the globalized and multimodal free time of the pupils. There are some media texts available in the study books but these are mainly newspaper texts in a modified format. New media texts are almost completely nonexistent; also the texts produced by the pupils are not commonly used to supplement the study book repertoire. The study books for both mother tongue and foreign languages are based on a view of language as a set of segregated skills. In the world outside school, however, language and language use tend to be functional, situational and dynamic.

Keywords: literacy practices, multiliteracy, mother tongue, foreign languages, socialization, study books

1 Globaalisaatio ja muuttuvat tekstikäytännöt

Yhteiskunnan muuttuessa yhä globaalimmaksi ja monimuotoisemmaksi, ja teknologian vaikuttaessa yhä useammalla elämänalueella yksilöiltä edellytetään uudenlaisia tekstien tuottamisen, tulkinnan ja käsittelyn taitoja. Toimiessaan globalisoituvissa yhteisöissä yksilö tarvitsee monipuolisia äidinkielen ja vieraiden kielten tekstitaitoja pystyäkseen tavoitteellisesti hyödyntämään lisääntyviä tietovarantoja (Brown & Duguid 2000; Kern 2000). Nämä taidot eivät ole pelkästään kognitiivisia taitoja tai teknisiä eri medioiden käyttötaitoja, vaan ne edellyttävät myös dynaamisemman oppimiskulttuurin omaksumista. Sen perustana on näkemys oppimisesta elinikäisenä prosessina, joka rakentuu monipuolisesta tietokäsityksestä, jaetusta asiantuntijuudesta, itseohjautuvuuden tukemisesta ja eri medioiden luontevasta läsnäolosta oppimisen työkaluna.

Muutos haastaa myös koulut portinvartijoina arvioimaan uudelleen tavoitteitaan ja toimintaansa (ks. esim. Säljö 2000). Koulujen tekstimaailman on kuitenkin todettu olevan varsin monotoninen ja opetuskäytänteiden yksipuolisia. Oppilaat työskentelevät pääosin perinteisten koulumaailman tekstien parissa koululähtöisesti, mikä syventää koulun ja vapaa-ajan välistä kuilua (Street 1984, 1995; Cope & Kalantzis 2000; Gee 2004; Luukka, Pöyhönen, Huhta, Taalas & Tarnanen 2008).

Tarjoaako suomalainen koulu, erityisesti äidinkielen ja vieraiden kielten opetus, oppilaalle mahdollisuuksia sosiaalistua tekstikäytänteisiin, joiden avulla hän pystyy op-

pimaan tietoja ja taitoja selviytyäkseen monimuotoistuvissa teksti- ja mediaympäristöissä? Millaisten tekstien parissa koulussa työskennellään, ja millaisiin tekstikäytänteisiin kielten opetus oppilaita valmentaa? Millaiset ovat oppilaiden vapaa-ajan tekstikäytänteet ja -maisemat, ja kohtaavatko koulun ja arjen käytänteet? Muun muassa näihin kysymyksiin etsimme vastausta Suomen Akatemian rahoittamassa *Muuttuvat teksti- ja mediamaisemat (ToLP)* -hankkeessa, johon tämä artikkeli liittyy.¹

Hankkeessa toteutettiin keväällä 2006 laaja kyselytutkimus, johon osallistui noin 1700 perusasteen 9. luokan oppilasta 102 koulusta ja noin 740 äidinkielen ja kirjallisuuden ja vieraiden kielten opettajaa (otannasta tarkemmin ks. Taalas, Tarnanen & Huhta 2007). Kyselyssä selvitettiin muun muassa eri oppimateriaalien asemaa ja merkitystä opetuksessa. Äidinkielen ja kirjallisuuden opettajista lähes 93 prosenttia ja vieraiden kielten opettajista lähes 98 prosenttia mainitsi oppikirjan tärkeimmäksi oppimateriaaliksi (Luukka ym. 2008). Koska oppikirja näyttäisi tutkimuksen mukaan olevan tärkein ikkuna kieleen ja tekstikäytänteisiin, tarkastelemme tässä artikkelissa, millaiseen kieli- ja tekstimaailmaan 9. luokan oppilaille suunnatut äidinkielen ja vieraiden kielten oppikirjat oppilaita sosiaalistavat ja millaiseen toimintaan ne tekstien kanssa ohjaavat.

---

¹ Ks. ToLP-hankkeesta lisää <http://www.jyu.fi/tolp>.

2 Oppikirjat ja opetussuunnitelma opetuksen ohjaajina

Oppikirjat eivät synny tyhjiössä, vaan niiden taustalla vaikuttavat aina kulloinkin vallalla olevat näkemykset kielten opetuksen ja oppimisen tarpeista ja pedagogisista ratkaisuista. Aivan vähäistä ei ole myöskään kustannustoiminnan, opetuksen tuotteistamisen ja voitontavoittelun vaikutus oppikirjatuotantoon (de Castell & Luke 1989). Keskeisin sisällöllinen vaikuttaja oppikirjojen taustalla on opetussuunnitelma, jossa rakennetaan pohjaa ja tavoitteita opetukselle. Oppikirjat ovat esimerkkejä opetussuunnitelman sovelluksista käytäntöön, toisaalta ne toimivat myös piilo-opetussuunnitelmina. Kustantamot reagoivat uusien opetussuunnitelmien ilmestymiseen uudemalla oppikirjansa ”uusien opetussuunnitelmien vastaaviksi”. Näin pyritään takaamaan opetussuunnitelmien ideoiden ja painotusten välittyminen käytännön opetustyöhön.

Nykyisissä perusopetuksen opetussuunnitelman perusteissa² on määritelty yhteisiä, yhteiskunnan kannalta tärkeitä aihekokonaisuuksia, jotka heijastelevat keskustelua yhteiskuntamme muutostrendeistä: monikulttuurisesta, globalisaatiosta, median merkityksen kasvamisesta, teknologisesta kehityksestä ja yrittäjyyden tärkeydestä. Tällaisia oppiaineita lävistäviä aihekokonaisuuksia ovat esimerkiksi kulttuuri-identiteetti ja kansainvälisyys, viestintä ja mediataito, osallistuva kansalaisuus ja yrittäjyys

---

² Peilaamme tässä artikkelissa tuloksia uusimpiin, vuoden 2004 opetussuunnitelman perusteisiin, vaikka analysoidut oppikirjat ovat ilmestyneet tätä aiemmin. Aineistomme oppikirjat olivat kuitenkin laajasti käytössä vielä vuonna 2006. Lisäksi oppikirjatekijöillä on ollut käytössään vuoden 1999 erilliset päättöarvioinnin kriteerit, joissa näkyvät jo vuoden 2004 opetussuunnitelmien keskeiset linjaukset: äidinkieliä tekstitaiteajattelu ja vieraisissa kielissä eurooppalaisen viitekehyksen soveltaminen.

sekä ihminen ja teknologia. Monet näistä aihekokonaisuuksista liittyvät läheisesti sekä äidinkielen että vieraiden kielten opetukseen.

Yleisten tavoitteiden lisäksi opetussuunnitelmat määrittelevät oppiaineille omat tavoitteensa. Äidinkielen ja kirjallisuuden opetuksen tavoitteena on, että ”oppilaasta tulee aktiivinen ja eettisesti vastuullinen viestijä sekä lukija, joka pääsee osalliseksi kulttuurista sekä osallistuu ja vaikuttaa yhteiskuntaan” (OPH 2004: 44). Sisällöllisesti opetussuunnitelma jakaa oppiaineen osa-alueisiin, joihin kuuluvat *vuorovaikutus, tekstin tulkitseminen ja hyödyntäminen, tekstin tuottaminen ja hyödyntäminen, tiedonhallintataidot sekä suhde kieleen, kirjallisuuteen ja muuhun kulttuuriin*. Vaikka opetussuunnitelma periaatteellisella tasolla sitoutuukin yhteiskunnalliseen ja voimaannuttavaan tekstitaitokäsitykseen, oppiaineen sisältö ja tavoitteet ja päättöarvioinnin kriteerit on kuitenkin jäsennetty perinteiseen tapaan erillisiksi taidoiksi. Pääpainon saavat koulun ja erityisesti äidinkielen ja kirjallisuuden oppiaineen tekstit (ks. tarkemmin Luukka 2003; Luukka & Leiwo 2004; Kauppinen 2006).

Vieraiden kielten opiskelun yleisenä tavoitteena on ”antaa oppilaalle valmiuksia toimia erikielisissä viestintätilanteissa” (OPH 2004: 138). Lisäksi opetuksen tavoitteena on saada oppilas käyttämään kielitaitoaan ja arvostamaan muita kulttuureita. Vieraiden kielten opettamisen tavoitteet on jaoteltu suhteessa *kielitaitoon, kulttuuritaitoon ja oppimisen taitoihin*. Keskeisinä sisältöinä ovat *tilanteisiin liittyvä kieli, rakenteet ja viestintästrategiat*. Vuoden 2004 opetussuunnitelmassa annetaan myös en-

simmäistä kertaa eurooppalaiseen viitekehykseen perustuva kielitaidon taitotasotavoite kullekin kielen oppimäärälle.

Opetussuunnitelmat ja oppikirjat luovat tietyt raamit opetukselle, ja institutionaalisina teksteinä ne vaikuttavat vahvasti käsitykseen siitä, mikä kielten oppimisessa on keskeistä. Oppikirjojen valta perustuu siis siihen, että ne jäsentävät opetusta ja nostavat tiettyjä asioita esiin ja jättävät toiset asiat taka-alalle (ks. esim. Luke 1988; Luke, de Castell & Luke 1989; Selander 1991; Karvonen 1995; Savolainen 1998). Oppikirja tarjoaa tietysti vain yhden kurkistusaukon koulun todellisuuteen, eikä kirjoja analysoimalla voi päätellä sitä, mitä luokkahuoneissa tapahtuu. Oppikirjojen ideat muuttuvat käytännöksi vasta, kun niiden kanssa työskennellään luokkahuoneissa (ks. Pitkänen-Huhta 2003) – ja tällöinkin niitä voidaan soveltaa hyvin eri tavoin. Käytetyimpien oppikirjojen analyysi paljastaa kuitenkin sen, millaisen tekstuaalisen ja toiminnallisen ympäristön ne mahdollistavat luokkahuoneeseen ja millaisen kuvan kielestä ja tekstien kanssa toimimisesta ne 9. luokan oppilaalle tarjoavat.

3 Aineisto ja metodi

Artikkelia varten analysoitiin kaksi äidinkielen ja kirjallisuuden sekä kaksi vieraiden kielten oppikirjaa. ToLP-kyselyn perusteella suosituimpia äidinkielen oppikirjoja olivat *Aleksis 9. Äidinkieli ja kirjallisuus* (2003, kustantaja Otava), jota käytti 57 prosenttia kyselyyn vastanneista opettajista, sekä *Kielikuvia 9* (2003, WSOY), jota käytti 31 prosenttia vastanneista. *Aleksis 9* koostuu sekä teksti-

että harjoituskirjasta. *Kielikuvia 9* on tekstikirja. Koko *Kielikuvia*-sarja sisältää lisäksi kahdeksan teemavihkoa, jotka on tarkoitettu käytettäväksi vuosiluokilla 7–9. Näihin kuuluu *Kielen ja kirjoittamisen vihko 9* (2003), joka on mukana tässä tutkimuksessa.

Äidinkielen oppikirjat eroavat toisistaan jäsennykseltään. *Aleksis 9* etenee perinteisen äidinkielen osa-aluejaon mukaan. Sen pääluvut ovat kieli, kirjoittaminen, kirjallisuus, medialukutaito ja kielenhuolto. *Kielikuvia 9* taas rakentuu sellaisten aihekokonaisuuksien varaan kuin äidinkielen merkitys, kulttuuri, suomen kielen ominaispiirteet sekä kieliopin kertaus. Myös kielen eri osa-alueiden harjoittelun logiikka ja tehtävien didaktiset ratkaisut poikkeavat toisistaan. *Aleksis 9*:n tehtävissä edetään käsitelähtöisesti yksinkertaisesta kognitiivisesti vaativampaan tekemiseen ja pyritään tuomaan asia oppilaan lähelle yhdistämällä tekeminen myös hänen arkielämäänsä. *Kielikuvia 9*:ssä harjoittelu taas perustuu projekteihin, joissa tähdätään ohjattuun omatoimiseen opiskeluun oppikirjassa esillä olevan materiaalin avulla.

Vieraiden kielten³ oppikirjoista tarkasteltaviksi valittiin ToLP-kyselyn tulosten perusteella kaksi ruotsin ja kaksi englannin kielen käytetyintä oppikirjasarjaa. Ruotsin kielen opettajista 51 prosenttia käytti *Fritt fram* -sarjaa ja 35 prosenttia *Kom med* -sarjaa. Englannin oppikirjasarjoista *The News* ja *This Way Up* olivat yhtä suosittuja: kumpaakin sarjaa käytti 38 prosenttia opettajista. Tätä

---

³ Opetussuunnitelman (2004) mukaan ruotsi on suomenkielisille oppilaille toinen kotimainen kieli, mutta tässä artikkelissa ruotsin kielen oppikirjat (ruotsi B-kielenä) on luokiteltu vieraiden kielten oppikirjoiksi. Opetussuunnitelman yleiset tavoitteet ja sisällöt muistuttavat toisen kotimaisen ja vieraiden kielten osalta toisiaan.

artikkelia varten on analysoitu 9. luokalle tarkoitettuja *Fritt fram* -sarjan (2001, Otava) ja *The News* -sarjan (1999, WSOY) oppikirjoja.

Fritt fram -sarjan aihekokonaisuuksista nousevat esille jokapäiväinen elämä ja lähiympäristö sekä tutustuminen pohjoismaiseen elämäntapaan. Tyypillinen tekstikirjan opiskelukokonaisuus koostuu orientoivasta introtekstistä, jonka jälkeen tulee pidempi oppikirjateksti. Oppikirjatekstin lomassa on lyhyitä tietoiskuja, kuvauksia, laulun sanoja tai runoja sekä sanasto. Harjoituskirjassa tyypillinen opiskelukokonaisuus koostuu sanasto- ja kielioppiharjoituksista, kielioppitietoiskuista, kuunteluharjoituksista sekä luku- ja keskusteluharjoituksista.

The News -sarjan aihekokonaisuuksissa käsitellään muun muassa arkielämää ja ihmissuhteita, ympäristönsuojelua sekä englanninkielisten maiden kulttuuria ja elämäntapaa. Tyypillinen tekstikirjan opiskelukokonaisuus alkaa orientoivalla johdantotekstillä, jota seuraa lyhyitä artikkelimaisia lehtijuttuja ja tietoiskuja sekä yksi pidempi kertomus. Tyypilliseen opiskelukokonaisuuteen kuuluu myös sarjakuvia, keskustelu- ja kielioppiharjoituksia ja projektitöitä. *The News* -oppikirjasarjan harjoituskirjan tyypillisessä opiskelukokonaisuudessa puolestaan on sanasto-osuus, sanasto- ja kielioppiharjoituksia, kielioppitietoiskuja ja lukuharjoituksia. Kunkin opiskelukokonaisuuden lopussa on lyhyt itsearviointiosuus. Harjoituskirjan tehtävät etenevät mekaanisista aukkotehtävistä kognitiivisesti vaativampiin harjoituksiin.

Oppikirjojen luokittelurunko koostettiin yhtäältä ToLP-kyselylomakkeen kysymysten pohjalta, toisaalta aineistolähtöisesti oppikirjoista käsin. Analyysiyksikkönä luokittelussa käytettiin *tekstiä*, jolla tarkoitetaan oppikirjassa sisällöllisesti ja visuaalisesti itsenäiseksi osoitettua kokonaisuutta. Tekstien pituus ja määrä oppikirjan aukeamilla saattoi vaihdella huomattavasti. Yksi tehtävänanto alakohtineen luokiteltiin yleensä yhdeksi tekstiksi. Jos alakohtiin sisältyi hyvin erityyppistä tekemistä, ne koodattiin erikseen. Kuvat ja muu visuaalinen aines koodattiin tekstiksi vain silloin, kun ne liittyivät olennaisesti kirjoitettuun tekstiin, olivat esimerkiksi osa tehtävää.

Oppikirjojen tekstivalikoiman selvittämiseksi kirjoista luokiteltiin tekstit, joita niissä on tarjolla. Tekstien kirjoon sekä tekstitoimintaan päästiin kiinni myös tehtävien kautta luokittelemalla tekstit, joita niissä ohjataan tuottamaan. Tarjolla olevat, tuotettavat ja tehtävien virikkeenä olevat tekstit luokiteltiin tekstilajeittain kuuteen pääluokkaan:

- 1) opetustekstit (esim. suorasanaiset opetustekstit, tehtävänannot, oppikirjadialogit, sanastot)
- 2) kaunokirjalliset tekstit (esim. romaanikatkelma, näytelmä, laulunsanat)
- 3) mediatekstit (esim. sarjakuva, uutinen)
- 4) visuaaliset tekstit (esim. kuvat, kaaviot, kuviot)
- 5) yleiset tekstit (esim. kertomus, kuvaus) sekä
- 6) muut tekstit (esim. viralliset, henkilökohtaiset).

Tekstien kanssa toimimista selvitettiin luokittelemalla, miten oppikirja ohjaa käsittelemään tekstejä (puhuen,

kuunnellen, kirjoittaen, lukien), jos se kävi ilmi tehtävännannosta. Luokittelussa katsottiin myös sitä, mikä on kieleen liittyvien tehtävien fokus (sanasto, kielioppi, kielihuolto). Lisäksi tekstit koodattiin sen mukaan, millaiseen kognitiiviseen toimintaan (mekaaninen, holistinen, analyttinen, kriittinen) ne ohjaavat. Vieraiden kielten kirjoista koodattiin lisäksi kieli silloin, kun se poikkesi opiskeltavasta kielestä.

Koodauksessa pyrittiin välttämään tulkintoja tehtävien taustoista tai oppikirjantekijöiden mahdollisista taustajatuksista. Kunkin kirjan koodaamisesta vastasi vähintään kaksi hankkeen tutkijaa, millä varmistettiin koodausperiaatteiden yhdenmukaisuus. Koodausvaiheen aikana neuvoteltiin jatkuvasti sekä koodauksen periaatteista että rajatapauksista.

4 Äidinkielen ja vieraiden kielten oppikirjojen tekstit ja toiminta

4.1 Äidinkielen oppikirjojen tekstimaailma

Äidinkielen oppikirjojen tekstimaailma vaikuttaa analysoitujen 9. luokan kirjojen perusteella melko suppealta. Sekä *Aleksiksessa* että *Kielikuvissa* on hyvin vähän muita kuin opetustekstejä eli kirjantekijöiden oppikirjaa varten kirjoittamia tekstejä (ks. taulukko 1). Ne esittelevät opiskeltavia asioita, esimerkiksi suomen kielen erityispiirteitä, kirjallisuuden aikakausia tai Kalevalaa. Valtaosa opetusteksteistä on kuvaavia tai kertovia tekstejä. Pohdiskelevia tai syitä ja seurauksia esitteleviä tekstejä ei opetustekstien joukosta juuri löydy. Oppiaineen sisällöt näyttäy-

tyvät siis faktuaalisina ja ongelmattomina. Kirjoissa on lukumääräisesti eniten opetusteksteihin kuuluvia tehtävänäntoja, mutta koska suorasanaiset opetustekstit ovat pidempiä, niiden painoarvo on tehtävänäntoja suurempi. Muut tekstit, kuten mediatekstit tai kaunokirjalliset tekstit, ovat selvästi vähäisemmässä ja opetusteksteille alisteisessa roolissa.

TAULUKKO 1. Tarjolla olevat tekstit äidinkielen oppikirjoissa.

Tekstit	<i>Aleksis</i>		<i>Kielikuvia</i>	
	tekstikirja N=497	harjoituskirja N=233	tekstikirja N=364	harjoituskirja N=168
Tehtävänänt	59 %	80 %	52 %	87 %
Opetustekstit	15 %	6 %	24 %	10 %
Mediatekstit	16 %	11 %	9 %	1 %
Kaunokirjalliset tekstit	5 %	3 %	4 %	0 %
Visuaaliset tekstit	alle 1 %	0 %	2 %	0 %
Muut yksittäiset tekstilajit	4 %	1 %	10 %	2 %

Mediatekstejä on molemmissa kirjoissa esillä jonkin verran, *Aleksiksessa* enemmän kuin *Kielikuvissa*. Mediatekstit ovat lähes poikkeuksetta peräisin sanoma- tai aikakauslehdistä, ja niitä on usein muokattu oppikirjaa varten. *Aleksikselle* tyypillistä on mediatekstien käyttö kuvituskuvan tapaan. Sarjakuvia, aikakauslehtien kansia ja otsikoita käytetään kuvittamassa aukeamia. Varsinaiset mediatekstit ovat lyhyitä katkelmia tai pikku-uutisia. Valtaosa *Aleksiksen* mediateksteistä on sijoitettu medialukutai-

toa käsittelevään osaan. Siinä on myös neljän sivun pituinen uusmediaa käsittelevä luku, jossa on kuvituksena kirjan kustantajan verkkosivuston aloituskuva ja muutama keksitty sähköpostiviesti.

Kielikuvia-kirjassa sen sijaan ei ole erillistä mediaa käsittelevää osuutta vaan mediatekstejä löytyy kaikista kirjan jaksoista. Mediatekstit ovat kaikki lehtitekstejä, mutta niiden valikoima on laajempi ja ne ovat pidempiä kuin *Aleksiksessa*. *Kielikuvia*-kirjassa mediatekstejä käytetään enemmän asioiden opiskeluun ja tietolähteenä kuin *Aleksiksessa*.

Kaunokirjallisia tekstejä on kirjoissa lukumääräisesti vähemmän kuin mediatekstejä, mutta näytteet ovat pidempiä. *Kielikuvia*-kirjassa niiden painoarvo on suurempi kuin *Aleksiksessa*, jossa näytteet ovat erittäin lyhyitä ja osa kaunokirjallisista teksteistä on sijoitettu harjoituskirjaan. Molemmissa kirjoissa on tarjolla otteita suomalaisen kirjallisuuden klassikoista: runoja, novelleja ja katkelmia romaaneista ja näytelmistä. *Kielikuvia*-kirjassa valikoima on laajempi ja monipuolisempi kuin *Aleksiksessa*. Yhteistä sen sijaan on se, että kuva kaunokirjallisuudesta rakentuu varsin kanoniseksi ja perinteiseksi.

Molempien äidinkielen kirjojen tekstikäsitys on varsin perinteinen. Kuvia tai muita visuaalisia esityksiä käsitellään teksteinä vain harvoin. Lähes kaikki kirjoissa olevat visuaaliset elementit palvelevat kuvitusta.

Harjoituskirjojen tekstimaailma näyttää tekstikirjaa suppeammalta. *Kielikuvia*-kirjan harjoituskirja koostuu lähes

kokonaan kirjantekijöiden laatimista tehtävänannoista ja muista opetusteksteistä. *Aleksiksen* harjoituskirjassa sen sijaan on mukana myös mediatekstejä ja kaunokirjallisia tekstejä.

Tutkitut oppikirjat eroavat toisistaan sen suhteen, kuinka pitkiä yksittäiset tekstit ovat. *Aleksiksen* tekstivalikoima koostuu lyhyemmistä tekstikatkelmista kuin *Kielikuvien*. Kun tekstimäärä suhteutetaan kirjojen sivumäärään, käy ilmi, että *Aleksiksessa* on keskimäärin 5,5 tekstiä aukeamalla ja *Kielikuvissa* vain 2,5 tekstiä.

Osa äidinkielen teksti- ja harjoituskirjan teksteistä on tarkoitettu käytettäväksi nimenomaan tehtävien virikkeinä (ks. taulukko 2). Valtaosassa, noin 80 prosentissa, *Aleksis*-sarjan tekstikirjan tehtävistä käytetään virikkeenä kirjan omia opetustekstejä, kaunokirjallisia tekstejä tai mediatekstejä. Harjoituskirjassa sen sijaan mediatekstien osuus on huomattavan suuri (40 %), ja noin 20 prosenttia tehtävistä perustuu irrallisiin sanoihin tai lauseisiin.

TAULUKKO 2. Viriketekstit äidinkielen oppikirjoissa.

Viriketekstit	<i>Aleksis</i>		<i>Kielikuvia</i>	
	teksti- kirja N=191	harjoitus- kirja N=105	teksti- kirja N=170	harjoitus- kirja N=134
Opetustekstit	32 %	4 %	11 %	0 %
Kaunokirjalliset tekstit	28 %	26 %	22 %	0 %
Mediatekstit	19 %	41 %	14 %	5 %
Irralliset sanat ja lauseet	7 %	20 %	33 %	68 %
Visuaaliset teks- tit	5 %	0 %	1 %	0 %
Kuvaukset ja kertomukset	3 %	8 %	11 %	21 %
Muut yksittäiset tekstilajit	7 %	2 %	8 %	6 %

Kuten taulukosta 2 näkyy, *Kielikuvia*-sarjan tehtävissä käytetään selvästi harvemmin virikkeenä opetustekstejä ja mediatekstejä. Selvin ero sarjojen välillä on, että *Kielikuvien* tekstikirjan harjoituksista noin kolmannes ja harjoituskirjan harjoituksista peräti 68 prosenttia perustuu irrallisiin sanoihin ja lauseisiin. Harjoituskirjojen välinen ero selittyy erilaisilla painotuksilla: *Kielikuvien* harjoituskirjan painopiste on kielenhuollon ja kieliopin opiskelussa, kun taas *Aleksiksen* harjoituskirjan tavoite on laajempi, koska se kattaa kaikki tekstikirjassa käsitellyt osat alueet.

4.2 Vieraiden kielten oppikirjojen tekstimaailma

Ruotsin *Fritt fram* -tekstikirjan tekstilajikirjo ei ole kovin suuri. Perustekstejä ovat opiskelukokonaisuuteen orientoivat tekstit sekä suorasanaiset opetustekstit (ks. tauluk-

ko 3). Muista tekstilajeista nousevat esille mediatekstit, jotka ovat lähinnä pieniä uutismaisia artikkeleita, sekä kaunokirjalliset tekstit, lähinnä runot ja laulunsanat. Näitäkin tekstilajeja useammin esiintyy tehtävänantoja sekä suorasanaista opetustekstiä tukevia sanalistoja ja sanastoja. *Fritt fram* -harjoituskirjan tekstimaailma koostuu lähes yksinomaan tehtävänannoista ja niitä tukevista sanastoista ja sanalistoista. Visuaaliset tekstit, kuten esimerkiksi kuvat ja taulukot, puuttuvat kirjasarjasta kokonaan.

TAULUKKO 3. Tarjolla olevat tekstit vieraiden kielten oppikirjoissa.

Tekstit	<i>Fritt fram</i>		<i>The News Headlines</i>	<i>The News Exercises</i>
	tekstikirja N=193	harjoituskirja N=381	tekstikirja N=759	harjoituskirja N=979
Orientoivat tekstit ja opetustekstit	21 %	6 %	12 %	16 %
Mediatekstit	16 %	0 %	16 %	0 %
Kaunokirjalliset tekstit	8 %	0 %	3 %	0 %
Kuvaukset ja kertomukset	3 %	0 %	1 %	0 %
Tehtävänannot	19 %	80 %	40 %	68 %
Sanalistat ja sanastot	29 %	12 %	23 %	13 %
Visuaaliset tekstit	0 %	0 %	1 %	0 %
Muut yksittäiset tekstilajit	4 %	2 %	4 %	3 %

Fritt fram -tekstikirjassa tarjolla olevien tekstien määrä on 193, kun taas *The News Headlines* -tekstikirjassa tekstejä on lähes neljä kertaa enemmän, 759 kappaletta.

Tekstimäärien erot selittyvät oppikirjojen erilaisilla tyy-
leillä. Englannin tekstikirja vaikuttaa pirstaleiselta ja ai-
kakauslehtimäiseltä, kun taas ruotsin tekstikirja muistut-
taa enemmän perinteistä kielten tekstikirjaa, jossa opiske-
lukokonaisuuden perustana on yksi pitkä teksti, johon
harjoitukset pääosin pohjautuvat. Englannin *The News
Headlines* -tekstikirjan tekstimaailma on lisäksi moni-
puolisempi, vaikka enemmistö teksteistä voidaankin *Fritt
framin* tapaan luokitella opetusteksteiksi. Teksteistä nou-
sevat kuitenkin esille mediatekstit, joiden osuus tekstikir-
jassa on noin viidennes. Tämä osaltaan vahvistaa kuvaa
oppikirjasarjan aikakauslehtimäisyydestä. Lisäksi on
huomattavaa, että merkittävä osa englannin tekstikirjan
teksteistä on tehtävänantoja (40 %). Se ei tässä suhteessa
muistuta perinteistä tekstikirjaa, jossa harjoitusten määrä
on vähäisempi.

Fritt fram -harjoituskirjan tekstilajeista selvästi suurin
osa (80 %) on odotetusti tehtävänantoja. Muita tekstejä
on vähän ja ne koostuvat lähinnä sanalistaista ja sanas-
toista sekä orientoivista ja muista opetusteksteistä. Myös
The News Exercises -harjoituskirjassa tehtävänannot
muodostavat suurimman osan tarjolla olevista teksteistä.
On kuitenkin huomattava, että englannin harjoituskirjassa
on tekstejä miltei kolme kertaa ruotsin harjoituskirjaa
enemmän.

Taulukossa 4 esitellään viriketektien kirjoja vieraiden
kielten oppikirjoissa. Ruotsin ja englannin kirjojen viri-
ketekstit eroavat määrällisesti hyvinkin paljon, mutta
niiden tekstikirjo on melko samantyyppinen. Molempien
kielten harjoituskirjoissa tehtävien virikkeenä käytetään

useimmiten opetustekstejä sekä irrallisia sanoja ja lauseita.

TAULUKKO 4. Viriketekstit vieraiden kielten oppikirjoissa.⁴

Viriketekstit	<i>Fritt fram</i>	<i>The News Headlines</i>	<i>The News Exercises</i>
	harjoituskirja N=235	tekstikirja N=313	harjoituskirja N=456
Orientoivat tekstit ja opetustekstit	31 %	14 %	13 %
Irralliset sanat ja lauseet	18 %	24 %	47 %
Oppilaiden dialogit	11 %	2 %	1 %
Sanastot ja sanalistsat	11 %	2 %	0 %
Visuaaliset tekstit	8 %	15 %	12 %
Kaunokirjalliset tekstit	3 %	3 %	0 %
Mediatekstit	2 %	4 %	1 %
Kuvaukset ja kertomukset	2 %	14 %	7 %
Muut yksittäiset tekstilajit	14 %	22 %	19 %

Mediatekstien osuus viriketeksteinä on hyvin vähäinen, mikä on englannin oppikirjasarjan osalta yllättävää, koska se muuten myötäilee mediatekstien maailmaa. Molemmissa kirjasarjoissa käytetään virikkeenä varsin vähän kaunokirjallisia tekstejä ja oppilaiden tuottamia dialogeja. Sekä englannin että ruotsin harjoitusten virikkee-

⁴ *Fritt fram* -tekstikirjassa käytetään yhteensä vain kymmenkuntaa viriketekstiä, minkä vuoksi tekstikirja ei ole mukana taulukossa 4.

nä on melko runsaasti yksittäisiä tekstilajeja kuten sanaristikoita, yhdistelytehtäviä, tiivistelmiä ja listoja.

4.3 Tekstitoiminta äidinkielen oppikirjoissa

Valtaosaan äidinkielen kirjojen tehtävistä liittyy erityyppistä lukemista. Tuottamiseen ohjaavista tehtävistä taas suurin osa ohjaa kirjoittamiseen, ja puhumistehtäviä on selvästi vähemmän. Esimerkiksi *Aleksiksen* tekstikirjassa noin 20 prosenttia tehtävistä tehdään kirjoittamalla ja 3 prosenttia puhumalla. Tässä suhteessa kirjasarjat ovat varsin samanlaiset, sillä *Kielikuvien* vastaavat osuudet ovat 24 ja 4 prosenttia. Harjoituskirjoissa taas keskitytään enemmän kieliopin, sanaston ja kielenhuollon harjoitteluun. *Aleksiksen* harjoituskirjan tehtävistä noin puolet kuuluu tähän luokkaan, *Kielikuvien* harjoituskirjasta peräti 80 prosenttia.

Tekstikirjojen kirjoittamistehtävät ohjaavat erityyppisten tekstien laadintaan (ks. taulukko 5). *Aleksiksen* tekstikirjassa harjoiteltavana ovat erityisesti kuvaukset, kertomukset ja selostukset (16 %). Kirjassa ohjataan myös visuaalisten tekstien laadintaan, tehtävistä tosin valtaosa on valmiin tekstin pohjalta tehtäviä ajatuskarttoja. Useimmat kirjoitustehtävät liittyvät äidinkielen ja kirjallisuuden oppiainekseen eivätkä siten suoranaisesti tue oppilaiden vapaa-ajan kirjoittamista. Tyypillisiä kirjoittamistehtäviä ovat esimerkiksi seuraavat:

- Mistä oma etunimesi on peräisin? Kysy kotona ja kirjoita selostus.
- Kirjoita pohdiskeleva teksti siitä, millaista elämä olisi, jos sinua ja kavereitasi kutsuttaisiin vain henkilötunnuksella.
- Tee ajatuskartta romantiikan keskeisistä piirteistä.

TAULUKKO 5. Kirjoittamalla tuotettavat tekstit äidin-
kielen oppikirjoissa.

Mitä tekstejä tuotetaan kirjoit- tamalla	<i>Aleksis</i>		<i>Kielikuvia</i>	
	teksti- kirja N=139	harjoitus- kirja N=122	teksti- kirja N=127	harjoitus- kirja N=83
Irralliset sanat ja lauseet	22 %	55 %	33 %	65 %
Muunnostekstit	6 %	20 %	28 %	28 %
Kuvaukset, kertomukset, selos- tukset	14 %	1 %	6 %	5 %
Visuaaliset tekstit	13 %	4 %	1 %	0 %
Oppilaiden omat tekstit	8 %	2 %	5 %	1 %
Mediatekstit	7 %	2 %	2 %	0 %
Kaunokirjalliset tekstit	6 %	2 %	6 %	0 %
Tiivistelmät	4 %	0 %	8 %	0 %
Pohtivat ja kanta-aottavat tek- stit	3 %	8 %	2 %	0 %
Sanalistat	9 %	1 %	1 %	0 %
Vertailut	2 %	0 %	0 %	1 %
Määritelmät	0 %	1 %	0 %	0 %
Muut yksittäiset tekstilajit	5 %	4 %	7 %	0 %

Aleksiksen tekstikirjassa kirjoittamistehtävät ovat tyypil-
lisesti yksittäisiä ja johtavat varsin helppoihin ja yksin-
kertaisiin tekstilajeihin. Lisäksi yli neljäsosa tehtävistä
ohjaa yksittäisten sanojen, lauseiden tai sanalistojen kir-
joittamiseen. Lisäksi tuotetaan muutamia mediatekstejä
(esim. kuvateksti, otsikko) ja kaunokirjallisia tekstejä
(esim. näytelmä, runo). Harjoituskirjassa mekaanisten

kirjoitustehtävien osuus on selvästi suurempi varsinkin, jos mukaan lasketaan harjoituskirjalle tyypilliset muunnostehtävät, joissa muunnetaan esimerkiksi puhekielisiä lauseita kirjakieliseksi. Näiden mekaanisten tehtävien yhteinen osuus *Aleksiksen* harjoituskirjassa on noin 75 prosenttia.

Kielikuvia-tekstikirjan kirjoittamistehtävät näyttävät tekstilajivalikoimaltaan vieläkin yksipuolisemmilta kuin *Aleksis*-tekstikirjan, sillä siinä on enemmän tehtäviä, jotka johtavat yksittäisten sanojen tai lauseiden tuottamiseen tai niiden muuntamiseen. Tyypillisimpiä harjoiteltavia tekstilajeja ovat tässäkin kirjassa muunnostekstien ja irrallisten sanojen ja lauseiden ohella kuvaukset, selostukset ja kertomukset sekä tiivistelmät. Siinä mielessä kirjoittamistehtävät ovat kuitenkin haastavampia kuin *Aleksis*-kirjassa, että ne liittyvät usein laajoihin projekteihin, joiden yhteydessä oppilaat tuottavat monenlaisia tekstejä usein toisten tekstien pohjalta.

Vaikka *Kielikuvia*-sarjan harjoituskirja on nimetty *Kielen ja kirjoittamisen vihkoksi*, sen pääpaino on kieliopin ja oikeakielisyyden harjoittelussa. Kirjoittaminen näyttäytyy siis kirjoitetun kielen hallinnan taitona. Tästä syystä tehtäväkirjassa toistuvat harjoitukset, joissa puhekieltä muunnetaan kirjoitetuksi kieleksi tai teksteistä korjataan puhekielen mukaisia piirteitä, jotka asettuvat tässä kontekstissa virheiksi. Tyypillisiä tehtäviä ovat esimerkiksi seuraavat:

- Kirjoita seuraavat lauseet yleiskielellä.
- Kirjoita verbin persoonamuodot yleiskielen mukaisiksi.
- Tarkkaile, mikä virhetyyppi kirjoittajalla toistuu, ja korjaa virheet.

Suurimmassa osassa tehtävistä oppilaat työskentelevät irrallisten lauseiden tai sanojen parissa. Muutamaiin harjoituksiin liittyy myös pidempiä tekstejä, mutta ne toimivat vain paikkana, jossa kielen rakenteet sijaitsevat ja josta niitä poimitaan. Teksteistä alleviivataan tiettyjä ilmauksia tai kieliopillisia muotoja, niiden sisältämiin aukkoihin täydennetään annettuja sanoja tai muotoja.

Pääosa harjoituskirjan tehtävistä antaa oppilaille tilaa käyttää kynää vain alleviivauksiin, ympyröinteihin tai yksittäisten sanojen ja lauseiden tuottamiseen. Niissä muutamissa tehtävissä, joissa oppilaat tuottavat enemmän kuin yhden virkkeen, tuottamisen rajat on asetettu tiukoiksi esimerkiksi seuraavaan tapaan:

- Kirjoita viikonlopun sääennuste potentiaalia käyttäen.
- Lue ote maksumuistutuskirjeestä. Kirjoita se uudestaan yleiskielellä.
- Kirjoita uutinen uudestaan käyttämättä lauseenvastikkeita.
- Kirjoita kuvaus *Liikuntatunnilla* indikaatiivia käyttäen.

Kaiken kaikkiaan yleiskuva sekä *Aleksiksen* että *Kielikuvien* mahdollistamasta työskentelystä tekstien kanssa on varsin perinteinen. Tekstejä luetaan, niihin liittyviin kysymyksiin vastataan, niiden pohjalta kirjoitetaan tiivistelmiä tai laaditaan ajatuskarttoja. Tuottotehtävissä korostuvat koulumaailman tekstit tai varsin yksinkertaiset perustekstilajit, ja valtaosa kirjoittamisesta on lopulta yksittäisten sanojen tai lauseiden tuottamista. Tekstien kanssa toimimista ohjeistetaan pitkälle, ja harjoitukset jättävät vain vähän tilaa oppilaiden omille valinnoille.

4.4 Tekstitoiminta vieraiden kielten oppikirjoissa

Irrallisten sanojen ja lauseiden määrä on tuotettavissa teksteissä suuri niin ruotsin kuin englannin harjoituksissa (ks. taulukko 6). Näihin sisältyy sekä yksikielisiä että kääntämistä edellyttäviä tehtäviä. Myös oppilaiden omat dialogit ovat melko tavanomaisia tuotoksia, vaikka englannin kirjasarjassa ne onkin sijoitettu harjoituskirjan sijasta tekstikirjaan. Melko tavallisia ovat myös sekä sanaristikot että yhdistelytehtävät molemmissa kirjasarjoissa. Sen sijaan visuaalisten tekstien, kuten kuvioiden ja kaavioiden, sekä mediatekstien osuus tuotettavista teksteistä on hyvin vähäinen. Oppikirjateksteihin kuuluvien dialogien lisäksi oppilaat tuottavat niukasti omia tekstejään.

TAULUKKO 6. Tuotettavat tekstit vieraiden kielten opiskirjoissa.⁵

Mitä tekstejä tuotetaan	<i>Fritt fram</i>	<i>The News Headlines</i>	<i>The News Exercises</i>
	harjoituskirja N=223	tekstikirja N=256	harjoituskirja N=606
Irralliset sanat ja lauseet	37 %	29 %	56 %
Käännettävät irralliset sanat ja lauseet	16 %	0 %	17 %
Oppilaiden dialogit	22 %	33 %	0 %
Sanaristikot ja yhdistelyt	12 %	7 %	13 %
Oppilaiden tekstit	1 %	5 %	4 %
Käännettävät tekstit	0 %	0 %	0 %
Kuvaukset ja kertomukset	3 %	7 %	2 %
Visuaaliset tekstit	1 %	6 %	2 %
Mediatekstit	2 %	1 %	0 %
Tiivistelmät	1 %	3 %	1 %
Muut yksittäiset tekstilajit	5 %	9 %	5 %

Tyypillisiä tehtäviä ruotsin ja englannin harjoitus- ja tekstikirjoissa ovat esimerkiksi seuraavat:

- Fyll i korsordet med verb ur texten. Täydennä ristikko kapaleen verbeillä imperfektissä.
(*Fritt fram* -harjoituskirja)

⁵ *Fritt fram* -tekstikirjassa tuotetaan yhteensä vain parikymmentä tekstiä, minkä vuoksi tekstikirjaa ei ole otettu huomioon taulukossa 6.

- Linda berättar om resan. Skriv på svenska. Kotiin palat-
tuaan Linda kertoo matkastaan kaverilleen. Tulkitse lauseet
ruotsiksi.
(*Fritt fram* -harjoituskirja)
- Är påståendena rätt? Markera i häftet. Merkitse vihkoosi,
ovatko väittämät oikein vai väärin.
(*Fritt fram* -tekstikirja)
- Mike haaveilee talvilomastaan. Täydennä lauseet ver-
binmuodoilla suomenkielisten vihjeiden mukaan.
(*The News Exercises* -harjoituskirja)
- Keitä nämä sankarit ovat? Yhdistä nimi oikeaan ku-
vaukseen. Kirjoita kirjain ruutuun.
(*The News Exercises* -harjoituskirja)
- Work with your friend. Ask the questions and find the right
answer in the box. Take turns. Kysy pariltasi. Parisi etsii
vastaukset laatikosta.
(*The News Headlines* -tekstikirja)

Esimerkeistä käy ilmi, että ruotsin kirjasarjassa tehtävänänot ovat systemaattisesti kaksikielisiä, kun taas englannin kirjojen tehtävänänoissa tällainen kielituki ei ole yhtä säännönmukaista. Sen sijaan käännettävien (suomesta vieraalle kielelle tai päinvastoin) irrallisten sanojen ja lauseiden osuudet tuotettavista teksteistä ovat molemmissa harjoituskirjoissa miltei samat. Valtaosa molempien kielten harjoituksista tehdään kohdekielellä.

Suurimmassa osassa analysoiduista ruotsin ja englannin tekstikirjojen harjoituksista on jokin laajempi kommuni-
katiivinen tavoite kuin sanaston tai kieliopin harjoittami-
nen. Molemmissa tekstikirjoissa erottuvat kuitenkin sel-
keimmin sanastoa harjaannuttavat tehtävät. *Fritt fram* -
tekstikirjassa niitä on noin kolmannes tehtävistä ja *The*
News Headlines -tekstikirjassa noin neljännes. Myös har-
joituskirjoissa sanastoon liittyvät tehtävät ovat enemmis-

tönä; *Fritt Fram* -harjoituskirjassa 24 prosenttia ja *The News Exercises* -harjoituskirjassa 32 prosenttia tehtävistä harjaannuttaa sanastoa. Kielioppiharjoituksia on ruotsin harjoituskirjassa selvästi vähemmän (5 %) kuin englannin harjoituskirjassa (22 %). Sekä sanastoa että kielioppia harjaannuttavia tehtäviä on molemmissa kirjoissa vajaa 10 prosenttia.

Valtaosassa molempien kielten tekstikirjojen tehtävistä oli mahdotonta määrittellä, millaiseen kognitiiviseen toimintaan (mekaaninen, holistinen, analyyttinen, kriittinen) ne ohjaavat. Tällaisia tehtäviä oli *Fritt fram* -tekstikirjassa 97 prosenttia ja *The News Headlines* -tekstikirjassa 80 prosenttia. Harjoituskirjoissa määrittely oli hieman selkeämpää ja niissä mekaanisilla tehtävillä oli tärkeämpi rooli: ruotsissa puolet ja englannissa noin kolmannes tehtävistä voitiin luokitella mekaanisiksi.

Vaikka ruotsin ja englannin oppikirjasarjat ovat rakenteeltaan erilaisia, molempien tehtävissä painottuvat lukeminen ja kirjoittaminen. Esimerkiksi englannin tekstikirjan tehtävistä lukemisen osuus on 65 prosenttia ja kirjoittamisen osuus 66 prosenttia, ja ruotsin tekstikirjassa vastaavat osuudet ovat 73 prosenttia ja 45 prosenttia. Puhumista ja kuuntelemista harjoitellaan tehtävissä huomattavasti vähemmän.

5 Kohti tulevaisuuden tekstitaitoja

Tämän artikkelin tarkoituksena on ollut kurkistaa suomalaisen perusasteen kieltenopetuksen arkeen 9. luokalla eniten käytössä olevien oppikirjojen kautta ja pohtia,

millaisiin teksteihin ja tekstien kanssa toimimisen käytänteisiin tutkitut kirjat osaltaan sosiaalistavat. Tarjoavatko ne eväitä monimuotoistuvan tekstimaailman kanssa toimimiseen?

Analyysimme perusteella äidinkielen oppikirjojen teksteistä suuri osa on oppikirjaa varten tuotettuja, useimmiten suorasanaisia opetustekstejä tai tehtävänantoja. Myös vieraiden kielten oppikirjoissa suorasanaiset opetustekstit ja tehtävänannot ovat tyypillisiä, mutta kirjoille on ominaista myös tekstien lyhyys, kirjavuus ja silppumaisuus. Analysoiduissa vieraiden kielten kirjoissa suositaan myös erilaisia faktaruutuja ja epälineaarisia tekstejä.

Äidinkielen kirjoissa kaunokirjallisilla teksteillä on ymmärrettävästi erilainen rooli kuin vieraiden kielten oppikirjoissa. Toisin kuin vieraiden kielten kirjoissa, kaunokirjallisuus on äidinkielen kirjoissa oppimisen kohteena. Siihen nähden kaunokirjallisten tekstien osuus äidinkielen oppikirjoissa on varsin vähäinen ja näytteet perinteisiä. Vieraiden kielten oppikirjoissa kaunokirjallisuutta edustavat lähinnä runot ja laulunsanat.

Kaikissa tutkituissa kirjoissa on esillä jonkin verran mediatekstejä, mutta ne ovat varsin yksipuolisesti lehtitekstejä ja lisäksi muokattuja oppikirjan tarkoituksiin. Uusmediatekstit puuttuvat lähes täysin – samoin muut oppilaiden vapaa-ajan tekstilajit. Näyttääkin siltä, että oppikirjojen tekstilajivalikoima on varsin koulukeskeinen ja vastaa melko huonosti monimediaisen arjen haasteisiin.

Aiemmissä tutkimuksissa (esim. Karvonen 1995; Savolainen 1998) on noussut esiin, että suomalaisissa oppikirjoissa tieto esitetään yleensä valmiina, kiistattomina tietorakenteina ja kielen kuvaus autonomisina sääntöinä. Opittavat sisällöt eivät rakennu prosesseiksi vaan väitteiden luetteloiksi. Tyypillistä on myös se, että oppikirjat eivät juuri jätä tilaa oppilaiden omien kokemusten, havaintojen tai kielitietoisuuden herättelyyn. Omat tuloksemme vahvistavat näitä havaintoja. Kirjojen opetustekstit ovat luonteeltaan toteavia, ja mekaaniset tai holistiseen tekstin käsittelyyn johtavat tehtävät ovat yleisiä. Mahdollisuuksia kriittiseen, luovaan ja omaehtoiseen toimintaan tekstien ja kielen parissa jää siis varsin vähän, mikäli opettaja ei itse tuo luokkaan lisätehtäviä.

Äidinkielen kirjojen kautta syntyvä kuva äidinkielestä on vahvasti kirjallinen. Valtaosa tehtävistä ohjaa lukemaan ja kirjoittamaan. Puhumiseen liittyviä tehtäviä on varsin vähän, ja iso osa tehtävistä on ohjeistettu tehtäväksi yksin. Kirjoittamistehtävät ohjaavat pääosin tuottamaan yksinkertaisia, koulumaailman tekstilajeja. Lisäksi *Aleksiksessa* lukemis- ja kirjoittamistehtävät ovat osittain yksinkertaisempia ja luettavat tekstit lyhyempiä kuin *Kielikuvia*-kirjassa.

Myös vieraiden kielten kirjoissa painottuu lukeminen ja kirjoittaminen. Suullinen kommunikaatio saa niin ikään jonkin verran huomiota, mikä luo edellytyksiä kulttuuriväliseen vuorovaikutukseen ja muuhun kanssakäymiseen elämän eri alueilla. Oppikirjat näyttävät kaiuttavan kommunikatiivista kielikäsitystä jopa niin pitkälle, että niissä usein vältellään termiä *kääntäminen*. Käännösteh-

tävät ovat kuitenkin suhteellisen tavallisia, vaikka niissä puhutaankin *tulkitsemisesta* tai *kirjoittamisesta* kohdekielillä.

Kun opetuksen tulisi perustua mahdollisimman pitkälle niin sanotuissa autenttisissa tilanteissa tarvittavien taitojen harjoitteluun, on pidetty tärkeänä, että opiskeltavat tekstilajitkin simuloisivat todellisen maailman tekstejä (Lähdesmäki 2007). Erityisesti vieraiden kielten oppikirjoissa on kuitenkin paljon sellaisia tekstejä, jotka näyttävät visuaalisten ja tekstilajille tyypillisten piirteidensä perusteella autenttisilta, mutta ovat käytännössä joko vahvasti muokattuja tai oppikirjan tekijöiden itsensä laatimia, näennäisesti autenttisia tekstejä.

Vaikka oppikirjat siis pyrkivätkin simuloimaan ainakin jossain määrin todellisen elämän tekstiilanteita, sekä äidinkielen että vieraiden kielten kirjoissa työskennellään varsin paljon irrallisten sanojen ja lauseiden parissa. Tämä selittyy osittain sillä, että tekstin ymmärtämistä osoitetaan useimmiten lyhyesti, kirjoittamalla muutama sana pieneen tilaan. On kuitenkin pohtimisen arvoista, palvelevatko tällaiset oppikirjan tekstikäytännöt kielenkäyttötaidon, kielen ja tekstien ymmärtämisen tai tuottamisen tarpeita. Mikäli pohdinta lähtisi liikkeelle teksteistä ja merkityksistä oppijalähtöisesti, oppilaille olisi kielestä puhumiseen – oli sitten kyseessä äidinkieli tai vieras kieli – varsin hyvät edellytykset.

Sekä äidinkielen että vieraiden kielten oppikirjat perustuvat vahvasti kielitaidon osa-alueajattelulle. Kieltä harjoitellaan ikään kuin pala palalta. Oppikirjojen jäsennysta-

vat ja erilaiset käytetyt symbolit ohjaavat ajattelemaan kieltä irrallisina, tutkittavina tai harjoiteltavina osaitoina. Koulumaailman ulkopuolella kieli ja kielenkäyttö näyttäytyvät kuitenkin varsin erilaisena, holistisena ja toiminnallisena kokonaisuutena.

Myös oppikirjojen pedagogiset ratkaisut vaikuttavat varsin perinteisiltä. Oppikirja ohjaa työskentelemään pääsääntöisesti yksin: niin sanotut projektityöt tarkoittavat käytännössä vain laajempia kirjoitelmia, kuten mainosten tai mielipiteiden kirjoittamista. Lisäksi ongelmana on se, että esimerkiksi mediatekstejä ei välttämättä käsitellä luontevana osana oppiaineen sisältöjä ja taitoja, vaan saatetaan tarkastella omana jaksanaan. Niin ikään kriittiseen ja arvioivaan lukutaitoon johtavia harjoituksia on kielten kirjoissa vain vähän. Kielen opiskelu näyttäytyy niin äidinkielen kuin vieraiden kieltenkin kirjoissa kielitaidon ja kielitiedon kartuttamisena, ei niinkään joustavien ja monimuotoisten tekstikäytänteiden opiskeluna, kielen avulla toimimisena ja vaikuttamisena.

Opettaja on siis haasteellisen tehtävän edessä. Mikäli hän haluaa suunnata opetustaan enemmän tulevaisuuden tekstitaitojen opiskeluun ja vaihdella työtapaan, hänen on kehiteltävä uusia pedagogisia ratkaisuja ja laadittava omaa materiaalia opetuksensa tueksi.

Millainen sitten olisi tulevaisuuden tekstitaitoja harjoittava oppikirja? Ei yksin riitä, että kirjassa on enemmän oppilaan arkeen tai yhteiskunnassa toimimiseen liittyviä tekstejä, vaan olennaista on myös toiminta tekstien parissa. Tekstien ja toiminnan tulee antaa mahdollisuuksia

nähdä kieli holistisemmin, muunakin kuin yksittäisinä osaitoina. Tärkeää on myös, että toiminta on merkityksellistä ja tukee analyyttistä ja kriittistä ymmärtämistä – joustavasti ja oppijalähtöisesti.

- Brown, J. S. & P. Duguid 2000. *The social life of information*. Boston: Harvard Business School Press.
- Cope, B. & M. Kalantzis (toim.) 2000. *Multiliteracies: Literacy learning and the design of social futures*. London: Routledge.
- De Castell, S. & A. Luke 1989. Literacy instruction: Technology and technique. Teoksessa S. De Castell, A. Luke & C. Luke (toim.) *Language, authority and criticism. Readings on the school textbook*. London: The Falmer Press, 77–95.
- Gee, J. P. 2004. *Situated language and learning: A critique of traditional schooling*. London: Routledge.
- Karvonen, P. 1995. *Oppikirjateksti toimintana*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden seura.
- Kauppinen, M. 2006. Peruskoulun äidinkielen ja kirjallisuuden opetussuunnitelmien käsityksiä kielestä. Verkkojulkaisu Kasvatustieteen päivien 23.–24.11.2006 esitelmistä.
http://www.kasvatus.net/kasvatustieteenpaivat/teemaryhmat/teemaryhmat_materiaalit.htm [luettu 15.1.2008].
- Kern, R. 2000. *Literacy and language teaching*. Oxford: Oxford University Press.
- Luke, A. 1988. *Literacy, textbooks and ideology*. London: The Falmer Press.
- Luke, C., S. de Castell & A. Luke 1989. Beyond criticism: the authority of the school textbook. Teoksessa S. De Castell, A. Luke & C. Luke (toim.) *Language, authority and criticism. Read-*

- ings on the school textbook. London: The Falmer Press, 245–260.
- Luukka, M.-R. 2003. Tekstitaituriksi koulussa. *Virittäjä*, 3, 422–428.
- Luukka, M.-R. & M. Leiwo 2004. Opetussuunnitelma äidinkielenopetuksen suunnannäyttäjänä. Teoksessa K. Sajavaara & S. Takala (toim.) *Kielikoulu-tus tienhaarassa*. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto, Soveltavan kielentutkimuksen keskus, 13–36.
- Luukka, M.-R., S. Pöyhönen, A. Huhta, P. Taalas & M. Tarnanen 2008 (painossa). *Maailma muuttuu – mitä tekee koulu? Äidinkielen ja vieraiden kielten tekstikäytännöt koulussa ja vapaa-ajalla*. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto, Soveltavan kielentutkimuksen keskus.
- Lähdesmäki, S. 2007. Intertekstuaalinen näkökulma englannin oppikirjoihin. Kuinka tekstilajivaikutteet nivoutuvat oppikirjatekstiin? Teoksessa O.-P. Salo, T. Nikula & P. Kalaja (toim.) *Kieli oppimises-sa – Language in learning*. AFinLAN vuosikirja 65. Jyväskylä: Suomen soveltavan kielitieteen yhdistys, 53–71.
- OPH 2004. *Perusopetuksen opetussuunnitelman perusteet 2004*. Helsinki: Opetushallitus.
- Pitkänen-Huhta, A. 2003. *Texts and interaction: Literacy practices in the EFL classroom*. Jyväskylä Studies in Languages 55. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.
- Savolainen, K. 1998. *Kieli ja sen käyttäjä äidinkielen oppikirjasarjan tuottamana*. Kasvatustieteiden tiedekunnan julkaisusarja 43. Joensuu: Joensuun yliopisto.

- Selander, S. 1991. Pedagogic text analysis. Teoksessa M.-L. Julkunen, S. Selander & M. Åberg (toim.) *Research on texts at school*. Kasvatustieteiden tiedekunnan julkaisuja 37. Joensuu: Joensuun yliopisto.
- Street, B. 1984. *Literacy in theory and practice*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Street, B. 1995. *Social literacies: Critical approaches to literacy in development, ethnography and education*. London: Longman.
- Säljö, R. 2000. *Lärande i praktiken. Ett sociokulturellt perspektiv*. Stockholm: Norstedts Akademiska Förlag.
- Taalas, P., M. Tarnanen & A. Huhta 2007. Oppilaat ja opettajat kielten ja tekstien käyttäjinä koulussa ja vapaa-ajalla – kartoitustutkimuksen suunnittelu ja toteutus. Teoksessa O.-P. Salo, T. Nikula & P. Kalaja (toim.) *Kieli oppimisessa – Language in learning*. AFinLAN vuosikirja 65. Jyväskylä: Suomen soveltavan kielitieteen yhdistys, 75–113.